

Alexander Maxwell

Narod kot »gentlemanski dogovor«

*Moškost in nacionalnost na Ogrskem v devetnajstem stoletju**

MAXWELL Alexander, dr., izredni profesor,
Univerza Victoria, PO Box 600, Wellington, 6140,
Nova Zelandija, e-pošta: alexander.maxwell@vuw.
ac.nz

305-055.1:323.1(439)"18"

NAROD KOT »GENTLEMANSKI DOGOVOR«

*Moškost in nacionalnost na Ogrskem v devetnajstem
stoletju*

Koncept »spolne pogodbe« Carole Pateman lahko v prilagojeni obliki uporabimo tudi pri proučevanju nacionalizma. Če družbo, kot jo določa spolna pogodba, izenačimo z »državljskim narodom«, lahko seksualno podstat »etničnega naroda« imenujemo »gentlemanski dogovor«. Določila gentlemanskega dogovora, čeprav nikoli tako jasno opredeljena kot je spolna pogodba, se vseeno razkrivajo skozi kulturne prakse. Madžari so si narod predstavljali kot skupnost moških, povzdignjenih v višji stan, ki so sposobni zapeljati ženske za »narodno bratstvo.« Madžarske predstave o narodu so se skozi devetnajsto stoletje spreminjale, prav tako tudi madžarski ideali moškosti: moškost moči se je vse bolj umikala moškosti izobraženosti ali prefinjenosti. Čeprav so različne vrste moškosti predpostavljale različne vrste odnosa do žensk, so temeljile na podobnih kulturnih predpostavkah. Prispevek kulturno zgodovino madžarske nacionalne moškosti poveže z vsakdanjim praksami, zlasti z brki, cigarami in spolnostjo.

Ključne besede: nacionalizem, spolne študije, Ogrska, 19. stoletje

* Članek je nekoliko predelana verzija prispevka, ki je izšel kot: Alexander Maxwell, "The Nation as a 'Gentleman's Agreement': Masculinity and Nationality in Nineteenth-Century Hungary," *Men and Masculinities* 18, št. 5 (2015): 536–58. Carol Harrington in anonimnim recenzentom originalne objave se iskreno zahvaljujem za komentarje, zaradi katerih je prispevek precej boljši.

MAXWELL Alexander, PhD, Associate Professor,
Victoria University, History, PO Box 600,
Wellington, 6140, New Zealand, email: alexander.
maxwell@vuw.ac.nz

305-055.1:323.1(439)"18"

THE NATION AS A "GENTLEMAN'S
AGREEMENT"

*Masculinity and Nationality in Nineteenth-Century
Hungary*

Carole Pateman's idea of the "sexual contract" can be adapted to study the nationalist imagination. If a society defined through a sexual contract is equated to the "civic nation," then the sexual basis of an "ethnic nation" might be called the "gentleman's agreement." The terms of the gentleman's agreement, while never articulated as clearly as the sexual contract, nevertheless reveal themselves in cultural practices. Hungarians presupposed a nation consisting of ennobled men capable of seducing women to the "national brotherhood." Hungarian ideas about the nation evolved during the nineteenth century, and Hungarian ideals of masculinity also changed: a manliness of strength increasingly gave way to a masculinity of education or refinement. While the different types of masculinity implied different attitudes toward women, they both rested on similar cultural assumptions. This article links the cultural history of Hungarian national masculinity to everyday practices, notably moustaches, cigars, and sexuality.

Keywords: nationalism, gender studies, Hungary, 19th century

Po francoski revoluciji se je politično življenje vse bolj razvijalo po nacionalnem ključu. Če je prostor zasebnega politično vprašanje, je zasebno, vključno z moškostjo in spolnostjo, v 19. stoletju postalo nacionalno. Pričujoča študija primera madžarskega nacionalizma v 19. stoletju kaže, da je narod med drugim tudi spolna skupnost. Raziskovanje madžarske nacionalne moškosti razkrije manj raziskane teme v zgodovini srednjeevropske zgodovine spolov, zlasti pa nejasna pravila, ki urejajo nacionalno seksualno skupnost, ki bi jo lahko poimenovali kot neizrečen »gentlemanski dogovor«.

O moškosti in nacionalizmu je bilo napisanega že veliko, vendar je nabor obravnavanih tem omejen. Številne raziskave kritično obravnavajo moški šovinizem v tem ali onem nacionalnem gibanju, zato je več feminističnih raziskovalk poiskalo in našlo dokaze, da so v nacionalnih gibanjih sodelovale tudi ženske. Raziskave nacionalne moškosti se praviloma osredotočajo na nasilno vojaško moškost. Vendar pa je nacionalno mišljenje prežeto z moškostjo tudi v obdobju miru, njegovo preučevanje pa poleg posilstev in nacionalističnega nasilja razkrije še kaj.

Delo Carole Pateman o teoriji družbene pogodbe je najboljšo izhodišče za preučevanje nenasilne nacionalizirane moškosti. Pateman pokaže, da vodilni teoretiki žensk niso obravnavali kot podpisnic družbene pogodbe in da zagovorniki teorije pogodbe spolnost vidijo skoraj izključno kot nekaj, kar »zagotavlja red in dostop vsakega moškega do ženske«.¹ Pateman spolne vidike pogodbene teorije imenuje »spolna pogodba«. Čeprav v družbi, urejeni v skladu s spolno pogodbo, prevladujejo moški, v njenem središču zelo očitno manjka simbolna očetovska figura. Juliet MacCannel zato namesto tega govori o »bratovskem režimu«.²

Pri uporabi pojma »spolna pogodba« na primeru habsburške Ogrske ali kulturnega nacionalizma nasploh je treba ugotovitve Carole Pateman prilagoditi novemu geografskemu, političnemu in retoričnemu kontekstu. Med najzahtevnejšimi so verjetno retorična vprašanja: Madžarski domoljubi

so redko govorili o teoriji družbene pogodbe, temveč o »narodu«, o katerem Pateman ni razpravljala. Vseeno pa se mi zdi, da nam ustrezno prilagojena in razširjena analiza Carole Pateman pomaga razumeti kulturni nacionalizem.

Pojma »narod« in »nacionalizem« sta tako spolzka in kontroverzna, da je pomemben del znanstvene literature namenjen samo predstavitvi različnih pristopov.³ Kljub temu družbena pogodba, kot sta si jo predstavljala Locke in Rousseau, v grobem ustreza temu, čemur nekateri proučevalci nacionalizma pravijo »državlanski nacionalizem«. Državlanski nacionalizem, ki ni toliko zgodovinski pojav kot prototip, domnevno opredeljuje »narod« v smislu države in njenih zakonov; z drugimi besedami, v smislu stvari, ki naj bi izhajale iz družbene pogodbe. Če družbene pogodbenike okvirno pojmuje kot člane »naroda«, potem nacionalizem podrejenim moškim ponuja svobodo (*liberté*), saj fevdalno hierarhijo nadomesti z družbeno enakostjo (*égalité*); četudi, kot trdi Pateman, spolno zaznamovana družbena solidarnost bratstva (*fraternité*) ne vključuje žensk. Zaradi navedenega menim, da teorijo družbene pogodbe lahko razumemo kot utelešenje nacionalizma.

Presenetljiv komentar Ede Károlyja, objavljen v prilogi časnika *Divatcsarnok*, kaže, da so madžarski domoljubi nacionalizem povezovali z nacionalno moškostjo. Leta 1860, v obdobju navdušenega eksperimentiranja z ustavo v habsburški monarhiji, se je Ede Károlyi, ki je pisal za žensko bralstvo madžarske modne revije, skliceval na ogrsko ustavo, da bi pojasnil viteštvo, ki so ga madžarski moški domnevno izkazovali do madžarskih žensk:

»Nikjer v Evropi ne srečamo naroda s tako iskrenim in viteškim [lovagias] odnosom do žensk, kot je madžarski, kar pa ni posledica posnemanja širšega sveta, temveč na predstavnosti temelječe ustave, na katero smo se navadili skozi stoletja.«⁴

¹ Pateman, *Disorder of Women*, 109; glej tudi Phillips, *Engendering Democracy*, 31-38

² MacCannel, *The Regime of the Brother*, 23.

³ Smith, *Theories of Nationalism*; Özkırımlı, *Theories of Nationalism*; Ichijo in Uzelac, *When is the Nation? Towards an Understanding of Theories of Nationalism*; Lawrence, *Nationalism: History and Theory*.

⁴ Za pomoč pri razumevanju madžarskih izrazov v prispevku se zahvaljujem Júlii Bálint Čeh. Op. prev. Károlyi, "A nemzeti divat érkében."

Leta 1860 je cesarska vlada predlagala reforme, ki bi odpravile ogrsko fevdalno ustavo in ogrozile interese ogrskih plemiških elit. Károlyi je svoje domoljubje izkazal tako, da je ogrsko pravo in s tem svoj plemeniti privilegij povezal z obliko moškosti, ki je bila zaželena in privlačna za ženske. Če ugotovitve Pateman držijo, očitno veljajo za »državljan-ske« elemente Károlyijevega nacionalnega koncepta.

Ugotovitve Pateman pa osvetljujejo tudi kulturne razsežnosti nacionalistične domišljije. Oglejmo si še drugačen pogled na madžarsko moškost. Britanec Arthur Patterson je ob obisku leta 1867 v različnih pogovorih z madžarskimi domoljubi izvedel, da Madžari praviloma niso viteški: »Madžar je pogumen [*vitéz*], a ne viteški [*lovagias*]' (v oklepaju so madžarske besede iz angleškega izvirnika). Pattersonovi informatorji, ki so ločili med etničnimi Madžari ter srbsko in nemško manjšino na Ogrskem, so trdili, da pravi Madžari *niso tako podrejeni ženskam kot v zahodnoevropskih narodih ali pri švabskih [nemških] kolonistih na Ogrskem. Madžaru v njegovem odnosu do šibkejšega spola pripisujejo nek orientalizem, ki si ga deli s Srbi. V Banatu so mi povedali, da švabske ženske pretepajo svoje može, »cesar,« je dejal moj informator, »madžarska žena ne počne nikoli, srbska pa niti v sanjah ne».*⁵

Károlyijevi in Pattersonovi informatorji so imeli povsem drugačno mnenje o madžarskem viteštvu, vendar so oboji povezovali spolno moškost z domnevnim madžarskim nacionalnim značajem. Poleg tega so oboji povelicevali svojo izjemnost: ne glede na to, ali so bili madžarski moški izjemno viteški ali neviteški, je njihov odnos do »njihovih« žensk določal njihov nacionalni značaj. Károlyijevo sklicevanje na ogrsko ustavo je neposredno kazalo na »spolno pogodbo«, kot jo je opisala Pateman. Pattersonovi informatorji, ki so etnične Madžare primerjali z dvema ogrskima jezikovnima manjšinama, pa ne. Kljub tem razlikam stojim na stališču, da je mogoče oba odlomka analizirati na podoben način: oba osvetljujejeta spolni temelj moške nacionalne skupnosti.

Dokazovanje spolne narave nacionalnih skupnosti je metodološko zahtevno. Teoretiki druž-

bene pogodbe, ki jih je analizirala Pateman, so se izražali jasneje kot madžarski domoljubi: pogodbeni teorija je navdihovala mislece, da so svoje ideje oblikovali sistematično; nasprotno nacionalistične fantazije pogosto niso dosledne in dovolj poglobljene. Če se »spolna pogodba« Carole Pateman nanaša le na jasno izražene ideje zagovornikov pogodbene teorije, pa je morda mogoče amorfne nacionalne predstave analizirati kot »gentlemanski sporazum,« kot niz neizrečenih in implicitnih predpostavk o tem, kako ustrezni odnosi med moškimi in ženskami tvorijo narod.

»Gentlemanski sporazum,« podobno kot koncept spolne pogodbe pri Pateman, predpostavlja moško družbo, ki jo še vedno lahko imenujemo »narodno bratstvo«. Moške domoljube povezujeta prijateljstvo in tovarištvo: narodno bratstvo ostaja »bratsko« tako po svoji solidarnosti kot po svoji moškosti. Gentlemanski sporazum izključuje tudi nečlane, saj so tujci, rasno »drugi«, in različni drugi podrejeni prikrajšani za njegove privilegije. Na splošno so tudi ženske izključene, vendar pa ženske, ki so v telesnem razmerju z »nacionalnim« moškim, pogosto sodelujejo pri dodatnih nacionalnih opravilih, običajno, čeprav ne izključno, v pomoč in podporo moškim domoljubom.

Na začetku 19. stoletja so ženske v madžarskem javnem življenju sodelovale predvsem kot soproge, šele nato pa kot matere ali hčere. Oglejmo si, na primer, kako je József Gvadány v svoji odi iz osemnajstega stoletja o slavni madžarski zgodovini opeval madžarske ženske:

*»V davnih časih, ko zvestobo je do groba obljubila, je živela dama, s svojo boljšo polovico zadovoljna. [...] Na glavi vselej pokrivalo, ko se je odpravila od hiše, naj bo v cerkev ali po opravkih, to njeno je bilo pravilo, naj vsakdo ve, da čas poročnih zaobljub ne izbriše.«*⁶

Gvadány je v svoji pesmi madžarske moške opisoval kot vojvode, grofe, kapitane in plemenite gospode, njegove idealizirane madžarske ženske pa so se morale zadovoljiti z nazivom »soproga«.

⁵ Patterson, *The Magyars: Their Country and Institutions*, 1:164.

⁶ Gvadány, »Egy Falusi nótárius budai utazása«, citirano v angleškem prevodu po Ives, *Enlightenment and National Revival*, 171

Politika se je zgledovala po literaturi. Leta 1790 je skupina žensk ogrskem parlamentu predložila peticijo, s katero so zase zahtevale zakonske pravice. V peticiji *A Magyar anyáknak az ország-gyűlésére egybe-gyűlt országnagyai, s Magyar atyák eléjébe terjesztett alázatos keressek* (Ponižna prošnja madžarskih mater, predložena ogrskim poslancem in izvoljencem naroda, zbranim v deželnem zboru) je bilo navedeno, da bi morale imeti ženske kot take pravico do narodnosti: »Dragi možje, naši plemiški nazivi so enaki vašim in tudi me si delimo skrb za svojo državo«. Vendar so se ob tem avtorice peticije uvodoma sklicevale na svoj osebni odnos z madžarskimi moškimi: »Našim preljubim! Možje! Očetje!«⁷

Tudi ko se je zaradi njihove dobrodelnosti dvignil družbeni ugled domoljubnih plemkinj, so madžarski domoljubi na ženske še naprej gledali predvsem kot na soproge ali hčere. V 40. letih 19. stoletja je domoljubni bojkot izdelkov iz tujine, namenjen promociji domačega tekstila, spodbudil grofico Karolino Károly, rojeno Zichy, da je nosila madžarske čipke. Sedmega januarja 1843 ji je priljubljena revija *Honderű* polaskala ne kot posameznici ali grofici, temveč preprosto kot »soprogi Györgyja Károlyja«. ⁸ Kljub temu si najuglednejše madžarske ženske, ki so se ukvarjale z dobrodelnostjo, niso drznile preveč izpostaviti v javnem prostoru. Statut pomembnega ženskega dobrodelnega društva iz leta 1817 je v prvem členu določal, da morajo ženske plačevati članarino, v drugem pa, da morajo »nagovarjati svoje moške znanke [*männlichen Bekannten*] k podobnim prispevkom«. Dobrodelnim damam so svetovali, naj pri iskanju donacij ne bodo »nadležno vsiljive« in naj nagovarjajo le »moža, starše, sorojence, sorodnike ali svoje najbližje«. ⁹ Skratka, ženske so lahko sodelovale v javnem življenju le, če so si ta privilegij pridobile s poroko z moškim utelešenjem nacionalnega ideala ali pa so bile hčere takega moškega. Moški so lahko postali del nacionalne skupnosti sami po sebi.

Gentlemanski dogovor in posledična nacionalizacija spolnosti sta moško spolnost urejala drugače od ženske. Ne preseneča, da so ženske morale biti nacionalno endogamne in monogamne. Čeprav

moškim ni bilo prepovedano skakati čez plot, je bilo zapeljevanje njihova dolžnost: ženske so morale spolno privlačiti, da bi jih pridobili za nacionalno stvar. Gentlemanski dogovor je torej od moških implicitno zahteval, da so heteroseksualni in uspešni pri ženskah.

Ugotavljanje podrobnosti gentlemanskega dogovora v določenem času in prostoru terja kulturnološko analizo in veliko časa. Na Ogrskem je v devetnajstem stoletju na primer domoljubje začelo zaznamovati številne tipično moške aktivnosti, zlasti urejanje brčic in kajenje cigar. Ko so povsem običajna opravila, kot sta britje in kajenje, dobile nacionalni pomen, se je vsakdanje življenje spremenilo v niz priložnosti za izkazovanje domoljubja. Preučevanje vsakdanje nacionalne moškosti dokumentira »gentlemanski dogovor« in razkriva implicitno spolno vsebino madžarskega nacionalizma.

Za razumevanje vsakdanje nacionalne moškosti v ogrskem kontekstu je potreben kratek pregled madžarske nacionalne misli. V devetnajstem stoletju se je pojmovanje »madžarskega naroda« pomembno spremenilo; te spremembe se odražajo v različnih tipih moškosti. Pri tem je treba opozoriti, da v razpravi niso obravnavane manjšinske narodne skupnosti na Ogrskem temveč Madžari.

V dvajsetih letih 19. stoletja, na začetku tako imenovanega »obdobja reform« [*Reformkor*], se je aristokratska in latinsko govoreča *natio Hungarica*, ki jo je opredeljevala pripadnost plemstvu in je bila osrednji pojem ogrske politične misli 18. stoletja, začela umikati madžarsko govorečemu *madžarskemu narodu* [*Magyar nemzet*], ki je segal onkraj družbenega položaja in si je prizadeval uveljaviti jezikovno homogenost.¹⁰ Vendar ne smemo pretirati s težnjo po egalitarizmu, saj je *Magyar nemzet* ohranil aristokratski pridih še skozi celotno 19. stoletje. Vpliv plemstva se je ohranil kljub vse močnejšemu srednjemu razredu. Medtem ko je plemstvo začelo počasi prevzemati meščanske vrednote,¹¹ je William McCagg nasprotno mnenja, da je madžar-

⁷ Ives, *Enlightenment and National Revival*, 185.

⁸ »Divatcsőregetyű« *Honderű*, 38-40

⁹ *Wohlthätiger Frauen-Vereine in Ofen und Pesth*, 5.

¹⁰ Csaky, »'Hungarus' oder 'Magyar,' Zwei Varianten des ungarischen Nationalbewusstseins zu Beginn des 19. Jahrhunderts«; Varga, *A Hungarian Quo Vadis*.

¹¹ Lungerhausen, *Visual Culture, Modernity, and Nation Building*.

ska aristokracija »fevdalizirala« meščanstvo.¹² Po mnenju Georgea Baranyja, ki je ugotovil, da družbeni zametki madžarskega nacionalizma segajo od »aristokratskega do proletarskega«, so se ključne spremembe zgodile v dvajsetem stoletju.¹³ Ker je bil madžarski nacionalizem 19. stoletja tesno povezan s plemstvom, preučevanje madžarskih nacionalnih moškosti obenem pomeni tudi preučevanje aristokratskih moškosti.

Madžarsko nacionalno plemstvo se je zaradi gospodarskega in političnega napredka v devetnajstem stoletju kljub temu spremenilo. Številni madžarski liberalci so se zavedali potrebe po gospodarski modernizaciji. István Széchenyi, ki se ga rojaki spominjajo kot »največjega Madžara«, je vodil in simboliziral spremembe v obdobju reform.¹⁴ V knjigi *Hitel [Posojilo]*, objavljeni v madžarščini in nemščini,¹⁵ je Széchenyi razložil prednosti delniškega financiranja in svoje rojake spodbudil k sodelovanju v trgovini in industriji, dejavnostih, ki so se prej zdele nedostojne gentlemana.¹⁶ Széchenyjeva neutrudna prizadevanja za modernizacijo in reformo Ogrske so obrodila sadove v obliki železnic, parnikov na Donavi in znamenitega mostu, ki je povezal Budo s Pešto.¹⁷ Zlasti most se je globoko zasidral v madžarskem kolektivnem spominu; režiser Géza Bereményi je svojo dramatizacijo Széchenyjevega življenja iz leta 2002 poimenoval *Hídember [Graditelj mostov]*. V 40. letih 19. stoletja so madžarski plemiči organizirali bojkote tujih izdelkov v upanju, da bodo spodbudili lokalno industrijsko proizvodnjo (Pogány, 2006).¹⁸ Széchenyi seveda ni deloval sam: svojo vlogo so odigrali tudi drugi liberalni reformatorji. Seveda vsi madžarski plemiči niso bili naklonjeni reformistični agendi, reformam naklonjeni madžarski liberalci pa se pogosto niso strinjali drug z drugim. Kljub temu je liberalno

plemstvo odigralo osrednjo vlogo v madžarski zgodovini 19. stoletja, saj je bilo na čelu gospodarske in kulturne modernizacije države.

István Széchenyi, 1850 (litografija, Josef Kriehuber)

Madžarska misel devetnajstega stoletja je prežeta s težnjo po združevanju »nacionalnosti« in »plemstva«. Vendar so zgodovinarji več pozornosti posvečali družbenemu elitizmu madžarskega nacionalizma kot njegovi moški ekskluzivnosti. Etnograf László Kürti je uporabil nenavadno spolno nevtralen jezik, ko je ugotavljal, da »je vprašanje, kdo je pravi Oger ali Madžar, neločljivo povezano s statusom quo plemstva, njegovimi zgodovinskimi in zakonskimi pravicami ter njegovimi vrednotami in življenjskim slogom.«¹⁹ Po mojem mnenju so tako vrednote kot življenjski slogi spolno zaznamovani.

Madžarski ideal domoljubnega plemstva je bil izrazito moški. Leta 1856 je Sándor Mednyánszky, ki je objavljaj pod psevdonimom gospodična A. M.

¹² McCagg, "Hungary's 'Feudalized' Bourgeoisie."

¹³ Barany, *Stephen Széchenyi and the Awakening of Hungarian Nationalism*, 120.

¹⁴ Barany, *Stephen Széchenyi and the Awakening of Hungarian Nationalism*, o njegovem vzdevku glej 372

¹⁵ Széchenyi, *Hitel*; Széchenyi, *Kreditwesen*.

¹⁶ Glej Dénes *Liberty and the Search for Identity*, 79, 173; Barany, *Stephen Széchenyi and the Awakening of Hungarian Nationalism*, 39-40, 212-213.

¹⁷ Zelovich, »István Széchenyi: The Greatest Consultant Engineer of Hungary«.

¹⁸ Pogány, »Wirtschaftsnationalismus in Ungarn im 19. und 20. Jahrhundert«.

¹⁹ Kürti, *The Remote Borderland*, 81.

Birkbeck, na primer zapisal, da Madžari izvirajo »iz naroda aristokratov. V resnici so lepo grajena rasa, visoke rasti in postavni, ... njihovi mogočni brki in dolgi črni lasje pa jih delajo hkrati bojevite in dostojanstvene«. Mednyánszkyjev Madžar je »rjavi sin stepe«, zato so »madžarsko nošo« sestavljala izključno moška oblačila, vključno s škornji in ostrogami.²⁰ Ženske se v Mednyánszkyjevem uvodu v madžarsko družbo pojavijo le dvakrat. Ker je »Madžar strasten ljubitelj glasbe in plesa«, morajo biti ženske njihove soplesalke: ko moški plešejo čardaš, je pisal Mednyánszky, »zadostuje že pogled, da se v njihovem objemu znajde najlepše deklet«. ²¹ Ženske so tudi predmet moškega rivalstva: Madžari se običajno prepirajo »zaradi pogrešane živine ali najlepšega dekleta«. ²² Konkreten primer takega spora predstavi v svojem glamuroznem opisu razbojnika Sándorja Rózse, ki je »pokončal svojega tekmeča« po neuspešnem dvorjenju. Vendar je bil Rózsa pozneje pomiloščen, saj je med madžarsko revolucijo novačil in vodil konjenico.²³

Nesporna moškost Mednyánszkyjevih Madžarov ponazarja prevladujočo nacionalno moškost. Če morajo imeti Madžari »mogočne brke«, kako naj bo ženska Madžarka? O pomembni vlogi brkov v madžarskih domoljubnih predstavah pričajo številni viri. V zbirki madžarskih pregovorov iz leta 1855 je zapisano, da je Madžar brez brkov nekaj tako ne navadnega kot vrtnica brez trnja.²⁴ Gluhi Madžari so pojem »madžarski« pokazali z dotikom zgornje ustnice.²⁵ Leta 1884 je slavni pisatelj Mor Jókai pohvalil »lepega, brkatega, bradatega Madžara«, ²⁶ madžarski romanopisec in pisatelj Gyula Krúdy pa je v eseju »Somosy, človek, ki je Budimpešti dal lekcijo o nočnem življenju« zapisal, da si je »vsak ugleden gospod moral pustiti brado, ki je odražala

njegov položaj in značaj«. ²⁷ Moškim brez brade pa so se posmehovali z vzdevki, kot je »Vászón Pál«. ²⁸ Angleški pisatelj John Paget, čigar potopis v dveh zvezkih je pomemben vir za madžarsko socialno zgodovino 19. stoletja, je zapisal, da so lastniki zelo ponosni na dolžino svojih brkov; znano je, da so častniki huzarskega polka vojaku, ki je tozadevno močno izstopal, odobrili dodatek za nego brkov z voskom. V Evropi v nobeni držav brki niso bili deležnega takega spoštovanja kot na Ogrskem.²⁹

Po Pagetovih besedah so se brki razširili po vsej sekularni družbi:

»Gospodarji in služabniki, profesorji in študenti, od najvišjega mogotca do najnižjega kmeta – vsi navdušeno negujejo svoje ščetine nad zgornjo ustnico ... povezava med moškostjo in brki je postala tako močna, da se iz otroštva spominjam vzklika deklice, ki je slišala, da jih v Angliji ne nosijo: »Ampak saj ste potem vsi videti kot odrasla dekleta!«. ³⁰

Tudi Paget si je med bivanjem na Ogrskem pustil brke, kar je morda kazalo na njegovo pripravljenost na asimilacijo: pozneje se je poročil s transilvansko plemkinjo in se ustalil na Ogrskem.³¹

Paget je poročal tudi, da madžarski duhovniki niso nosili brkov. Na koncu je ob njihovih obratih obrazih čutil stud, zato je lakonično napovedal: »Mislim, da nas bodo kmalu posnemali«. ³² Kmalu se je izkazalo, da je imel Paget prav: med revolucijo leta 1848 so *Pesti Divatlap* poročale, da so »duhovniki začeli nositi madžarska oblačila, vključno s častnimi vojaškimi brki«. ³³

Kako je mogoče pojasniti izjemo pri pravilu o brkih za duhovnike? Brke so povezovali z vojsko, zato so se cerkveni možje verjetno obrili, da bi bili

²⁰ Mednyánszky, *Rural and Historical Gleanings from Eastern Europe*, 5-7.

²¹ Mednyánszky, *Rural and Historical Gleanings from Eastern Europe*, 18-19.

²² Mednyánszky, *Rural and Historical Gleanings from Eastern Europe*, 21.

²³ Mednyánszky, *Rural and Historical Gleanings from Eastern Europe*, 45, 55.

²⁴ *Pregovori 6303, 6312*; glej Ballagi, *Magyar példabeszédek, közmondások és szólások gyűjteménye*, 357

²⁵ Paget, *Hungary and Transylvania*, 1:321.

²⁶ Jókai, *Jókai Mór Összes művei*, 71:129.

²⁷ Bárti, *Krudy's Chronicles: Turn-of-the-Century Hungary in Gyula Krúdy's Journalism*, 46.

²⁸ Slabšalna oznaka za moškega z ženskimi lastnostmi. Op. prev. Glej Kürti, »Eroticism, Sexuality and Gender Reversal in Hungarian Culture«, 155.

²⁹ Paget, *Hungary and Transylvania*, 1:463.

³⁰ Paget, *Hungary and Transylvania*, 1:463-464

³¹ Kádár, »Perspectives on Commercial and Political Relations between Britain and Hungary as seen by English Travelers in the 1850s«.

³² Paget, *Hungary and Transylvania*, 2:358.

³³ *Pesti Divatlap* (20. april 1848), 547.

videti miroljubni. »Gentlemanski dogovor« pa ponuja tudi drugo razlago. Če so bili brki znak pripadnosti narodnemu bratstvu, čigar člani so morali biti spolno aktivni, so se duhovniki morda brili, da bi pokazali na svoj celibat. Iz več virov je razvidno, da so Madžari brke povezovali z dvorjenjem. Na primeru pesmi Magyar Misi (Madžar Miško) Jánosa Aranyja iz leta 1852, ki opisuje privlačnega moškega, priljubljenega med ženskami, si oglejmo, kakšno vlogo so imeli brki:

*Magyar Misi ám a legény egyszer a talpán,
Kivált mikor a bajuszát felpödrí nyalkán,
Félreüti darutollas túri süvegét,
Majd megbolondul utána a fehércseléd.*

Ni dvoma, Madžar Miško mož postaven je iz sanj, a ko še brk navzgor ponosno si zaviha, in potisne kučmo s perjem kot razbojnik si na stran, služinčad se ženska vanj tako zatreska, da še komaj diha.³⁴

Brki so simbolizirali tako nacionalno moškost kot moško spolno moč; pravzaprav so ju združili v eno. Kot madžarski nacionalni simbol so še poudarili pomen spolnosti v madžarskem gentleman-skem dogovoru.

Ob pomenu brkov za madžarsko narodno bratstvo se zastavlja vprašanje: kaj pa moški, ki so se brili? V Jókaijevem romanu *Nincsen ördög* [»Ni hudiča«] iz leta 1890 je britje povzročilo očitke o nezvestobi narodu. Na začetku zgodbe je junak Kornel Dumany problematičen Madžar: obrit je gladko in živi na Dunaju. Ko umre njegov stric, se mora Dumany vrniti na Ogrsko in urediti zapuščino, ki obsega 14.000 hektarjev. Udeleži se političnega zborovanja, na katerem ga duhovnik, ko vidi njegov obriti obraz, v šali obtoži, da je »postal Nemec, Avstrijec«. Ko pa Dumany vstane, da bi spregovoril, duhovnik resno ponovi obtožbo:

»Če ste Madžar, gospod, kot trdite, kje so potem vaši brki?
»Odpravili so se na lov za vašimi, častitljivi,« sem se zarežal.
»Jaz sem duhovnik!« je odvrnil naduto«.

Dumany je imel pripravljen odgovor:

»Med ogledovanjem portretov na stenah sobe, na katerih so bili upodobljeni najslavnejši junaki iz naše nacionalne zgodovine, sem takrat in tam imel tako barbološko pridigo ex tripode, da so ostrmeli in me molče poslušali. Povedal sem jim, da so veliki narodni duhovniki in domoljubi, Peter Pázmány, knez kardinal Eszterházy in Tomaž Bakács, ki so bili upodobljeni na slikah, nosili brke, čeprav so bili duhovniki, medtem ko je imel Matija Korvin, naš slavnin in nikoli pozabljeni junaški kralj, obraz gladko obrit tako kot jaz. Slavnin palatin Illésházy je razglasil Ogrsko za svobodno in neodvisno z gladko obritimi ustnicami, Thomas Nádaszy pa je ponesel madžarsko trobojnico do nesmrtnih zmag, čeprav je bil njegov obraz obrit kot moj, v kar se lahko vsakdo prepriča na njegovem portretu.«³⁵

Ta izjemen govor je Dumanyja na kratko izstrelil v politično areno, in seveda se je odločil, da si bo pustil rasti brke. Ko so ga predstavili nekim lokalnim pomembnejšem, je občudovalec pohvalil Dumanyjevo strnišče: »zametek njegovih brkov in brade je znak domoljubne gorečnosti in žrtev na oltarju nacionalne posebnosti. Odslej bo tudi po videzu znan kot Madžar in nihče ga ne bo smel več imeti za Avstrijca.«³⁶ V nadaljevanju romana Dumany opusti politiko. Med britjem brkov si reče: »Zbogom šovinizmu in nacionalni posebnosti!«.³⁷

Poraščen obraz je bil pravzaprav predpogoj za vstop v madžarsko politiko. Leta 1832 je Ferenc Kölcsey v svojem dnevniku primerjal habsburško cesarsko »ministrstvo (z lasuljo in očali)« in domoljubno »opozicijo (z gostimi brki, v vezanem suknjiču in hlačah)«. Celó v pretežno nemških okrožjih Ogrske, kjer je gladko obrit obraz dokazoval nemško narodnost in pripadnost lokalni skupnosti, etnograf Karl Manherz poroča, da si je »sodnik po izvolitvi lahko pustil rasti brke. Ko pa je izgubil volitve, se je moral posloviti od svoje brade.«³⁹ Družba, ki je od izvoljenih uradnikov zahtevala, da nosijo brke ali brado, je očitno posta-

³⁴ Czuczor, Arany János Összes költői művei, 164.

³⁵ Jókai, Dr. Dumany's Wife [prevod Nincsen ördög], 111.

³⁶ Jókai, Dr. Dumany's Wife [prevod Nincsen ördög], 156.

³⁷ Jókai, Dr. Dumany's Wife [prevod Nincsen ördög], 218.

³⁸ Kölcsey, Kölcsey Ferencz Naplója, 49.

³⁹ Manherz, Volkstracht der Ungarndeutschen, 20.

vila visoko oviro ženskam, željnim sodelovanja v javnem življenju.

Tako kot je poraščen obraz simboliziral pripadnost madžarskemu narodu, so različne vrste brade predstavljale različna politična stališča. V svojem eseu o »bradi Frigyesa Podmaniczkyja« je Krúdy na primer med drugim razlikoval med »tako imenovano Petőfijevo brado, ki je v devetnajstem stoletju običajno izpričevala izostren okus za domoljubno poezijo«, in med »bradami, ki so jih nosili kolaboranti«, tj. »bradami starčkov, ki so na klopeh ob budimskih esplanadah nergali nad svetom«. ⁴⁰ Leta 1906 je Ottó Herman pod vplivom rasističnih idej o nacionalni biološki posebnosti objavil celo napol znanstven prispevek o »madžarskih brkih«. Herman je na koncu naštel 26 različnih možnih tipov, pri čemer je nekatere vrste brkov povezal z narodnostnimi manjšinami. ⁴¹ Vendar je Herman z nacionalnimi brki šel predaleč: pri sodobnikih je njegovo delo naletelo na kritiko, ki jo je Emese Lafferton poimenovala »porog in posmeh«. ⁴²

Raznolikost nacionalnih brkov nas opominja, da so nacionalne moškosti pluralne in nesamoumevne, tako kot lahko različne politične frakcije tekmujejo za zastopanje »volje naroda«. Diametralno nasprotne ideje o madžarskem viteštvu, kot jih izraža anonimni informator Károlyja in Patterson, kažejo na mnogoterost domoljubnih mnenj o spolnih določilih gentlemanskega dogovora. Pokažejo se celo morebitne povezave med različnimi madžarskimi političnimi frakcijami in madžarskimi predstavami o primerni nacionalni moškosti. Predvsem liberalni reformatorji, ki so si prizadevali za reformo madžarskega pravnega in gospodarskega življenja, so si prizadevali omehčati tudi madžarsko moškost.

Madžarski moški ideali, ki so se izoblikovali prek spomina na vojno z osmanskimi Turki, so dolgo cenili telesno moč in borbenost. István Werbőczy je v predgovoru k *Tripartitumu* iz leta 1517, prvemu ogrskem zakoniku, zapisal, da so se »naši ljudje že od najzgodnejših dni ... posvečali vojsko-

vanju in le malo drugim zadevam«. Telesna moškost ni bila značilna le za Ogrsko, vendar so ogrski plemiči, ki so imeli za ogrski narod, v zgodnjem novem veku očitno zaničevali nevojaško moškost. Na Ogrskem, je zapisal Werbőczy, se je »plemstvo utrdilo z vojskovanjem«, saj se plemstvo »ni posvečalo komercialnim ali vulgarnim zadevam«. ⁴³

Le redki Madžari bolje ponazarjajo telesno moškost kot baron Miklós Wesselényi starejši (1750-1809), ugledna osebnost svojega časa. Starejši Wesselényi je bil znan jezdec, ki je svoj grad obdal s topovi in je nekoč poskušal rešiti spor s sosednjim zemljiškim gospodom tako, da mu je »napovedal vojno«. Sosed, ki je bil preganjan s svojega posestva, se je pritožil cesarju, ta pa je ukazal aretacijo Wesselényija zaradi tako očitnega nespoštovanja zakona, reda in cesarske oblasti. Čeprav so ga žandarji prijeli v nočni srajci, so Wesselényija vseeno morali razorožiti: očitno je spal z mečem pri sebi. Wesselényi je v zaporu ohranil fizično domoljubje, saj je paznika potisnil po stopnicah, ker je novega zapornika označil za »madžarskega psa«. Glede na to, da je svojo ženo na silo odpeljal iz samostana, je Wesselényijevo zakonsko življenje odražalo tudi fizično moškost, ki so jo zaznamovale moč, pogum, bojevitost in neke vrste prezir do žensk. ⁴⁴

Wesselényi je nekaj svoje fizične moškosti zapustil svojemu še bolj slavnemu sinu. Mlajši Wesselényi (1796-1850), ki mu je bilo ime tudi Miklós, si je pridobil ugled ne le zaradi svoje liberalne politike in pripravljenosti na spopad s habsburško oblastjo, ⁴⁵ temveč tudi zaradi svojih atletskih sposobnosti. Mlajši Wesselényi je prvi preplaval 3,6 kilometra dolgo Blatno jezero od Tihanyja do Balatonfüreda, kar so ljubiteljski plavalci kasneje spremenili v redno poletno prireditev. ⁴⁶ Dvboj z avstrijskim grofom, polkovnikom Ottom Wurmbrandtom, leta 1836 Wesselényju ni prinesel splošnega spoštovanja le zato, ker je v njem Wesselényi zmagal, temveč tudi zato, ker je privolil v boj z mečem namesto

⁴⁰ Bárti, *Krúdy's Chronicles: Turn-of-the-Century Hungary in Gyula Krúdy's Journalism*, 13, 14.

⁴¹ Herman, »A Magyar Bajusz«.

⁴² Lafferton, »The Magyar Moustache: The Faces of Hungarian State Formation, 1867-1918«, 708.

⁴³ Bak, Banyo, Rady, *The Laws of the Medieval Kingdom of Hungary*. 5:13.

⁴⁴ Kemény, »Die Beiden Wesselényi«.

⁴⁵ Szilágyi, Ifjabb B. Wesselényi Miklós: *Élet és korrajz; Fónagy, Wesselényi Miklós, Fónagy, »Miklós Wesselényi«; Deák »Miklós Wesselényi on the Future of the Habsburg Empire and Hungary«.*

⁴⁶ Takács, Takács *Der Ungar in der Welt*, 115.

s pištolo: mlajši Wesselényi je bil odličen strelec, Wurmbrandt pa je bil kratkoviden, a spoštovan sabljač.⁴⁷ Sodobni Madžari se Wesselényija spominjajo predvsem po tem, da je neutrudno reševal žrtve poplave v Pešti leta 1838. Poplava je Pešto prizadela 13. marca, trajala je pet dni in zahtevala 400 smrtnih žrtev. Mihály Vörösmarty je 27. aprila napisal slavno odo »Az árvízi hajós [Reševalec]«, v kateri hvali Wesselényijevo neizmerno vzdržljivost in vztrajnost.⁴⁸ Paget je Wesselényija nekoč srečal na promenadi: »Na nas je velik vtis naredilo spoštovanje, s katerim so ga vsi gledali; le redki niso sneli klobuka, ko je šel mimo, med mladimi moškimi pa je bilo mogoče hitro opaziti izraze iskrenega zanimanja in občudovanja.«⁴⁹

Miklós Wesselényi mlajši (litografija Franza Eybla, 1842)

Vznemirljivi spomini poročnika Rudolfa Bárdyja, revolucionarnega borca iz plemiške družine, prav tako prikazujejo vrline hrabrosti in fizične-

ga poguma. Med letoma 1847 in 1850 je Bárdy po lastnih navedbah izzval habsburškega častnika na dvoboj, se med bičanjem norčeval iz svojih zasliševalcev, vozil kočijo skozi točo krogel iz štiriindvajsetih mušket, pobegnil strelskemu vodu, z ulice ugrabil avstrijskega konzula in dvakrat z zvijačo ušel turškim vojakom. Po njegovih lastnih navedbah, je bila na koncu njegovo glavo razpisana nagrada v višini deset tisoč piastrov.⁵⁰ Bárdyjevo moško junaštvo je bilo prežeto z domoljubjem. Ko je bil zaprt v Piemontu, je tiste, ki so ga ujeli, na sebi lasten način prosil: »Čim prej me ustrelite ali osvobodite. Moja država je v stiski in moj položaj je neznosen, saj moram stradati v zaporu, namesto da bi šel pomagat svojim rojakom, ki jim grozi nevarnost.«⁵¹ Bárdy je samega sebe predstavljal kot tako neizmerno pogumnega, da je založnik čutil potrebo Bárdyjevim spominom priložiti pričevanji Lajosa Kossutha in Ferenca Pulszkega, ki sta bila takrat v ameriškem izgnanstvu in sta potrdila njegovo poštenost in značaj.⁵²

Liberalni reformatorji, ki so želeli modernizirati Ogrsko, so morali oblikovati nov sklop kulturnih vrednot. Medtem ko je Werbőczy enačil trgovino z vulgarnostjo, so madžarski liberalci želeli spodbujati industrijsko rast, s tem pa tudi znanost in trgovino. Zato so s spodbujanjem izkazovanja moškosti prek izobrazbe ali morda prefinjenosti pod vprašaj postavili prevladujočo fizično moškost. Madžarski liberalni domoljubi so še naprej občudovali fizično junaštvo, ki ga je poosebljal Bárdy, vendar so vse bolj cenili tudi erudicijo in prefinjenost, saj je država potrebovala inženirje, podjetnike, novinarje in izobražence. V obdobju reform so tako pri madžarskih moških postale sprejemljive nove oblike moškosti.

Széchenyi, čeprav tudi sam športnik, je bil zgled dvojne moškosti v obdobju reform. Bil je erudit in veliko potoval, vendar njegovi komentarji o dvorjenju in poroki najboljše ponazarjajo velike spremembe, ki jih je imel v načrtih za nacionalno moškost.

⁴⁷ Sisa, *The Spirit of Hungary*, 140-41.

⁴⁸ Vörösmarty, *Lyrar és vegyes költeményei 1821-1855*, 205-08.

⁴⁹ Paget, *Hungary and Transylvania*, 1:22-23.

⁵⁰ Bárdy, *A Hungarian Exile in Italy, Hungary and Turkey*, 19, 49, 107-08, 87, 185, 195, 203, 255)

⁵¹ Bárdy, *A Hungarian Exile in Italy, Hungary and Turkey*, 119.

⁵² Bárdy, *A Hungarian Exile in Italy, Hungary and Turkey*, 234-35.

»Če želimo, da se naše ženske madžarizirajo, potem naj bo to, kar je madžarsko, sprejemljivo, prijetno. [...] Ženskam ničesar ne očitajmo, saj je krivda na naši strani. Naša nacionalnost in madžarskost naj bosta prikazani v tako lepi luči, da bi nam še čista devica, čeprav bi ji pred svetom lica zalivala rdečica, zaupala svoje skrivnosti.«⁵³

Le redki domoljubi so tako nedvoumno povezali vitalnost naroda z moško privlačnostjo. Če je starejši Wesselényi ugrabil svojo nevesto, je Széchenyi menil, da morajo madžarski plemiči ženske pritegniti z uglajenostjo, modrostjo in podobnim.

Medtem ko se je Széchenyi pritoževal nad »pomankanjem nacionalnega v naših damah«, očitno ni pričakoval, da se bodo pri madžarskih plemiknjah nacionalna čustva pojavila brez moške pomoči.⁵⁴ Namesto tega je domoljube pozval, naj svoje moško nacionalno navdušenje prenesejo na svoje žene. Poleg tega domoljubi naj ne bi zapeljevali s svojo močjo, temveč s prefinjenostjo: Széchenyi je podobno kot Norbert Elias omiko očitno povezoval s civilizacijo.⁵⁵ Morda je najznamenitejši vidik Széchenyijevega načrta madžarizacije žensk, da se je ta pojavil v *Hitelu*, njegovi razlagi delniških družb: nacionalni moški, ki zapeljujejo ženske, so bili v središču Széchenyijevih načrtov gospodarskega in tehničnega napredka.

Tako kot je Széchenyi postal simbol obdobja reform, je za Madžare simboliziral tudi moškost prefinjenosti. V igri Ferenc Hercega *A Híd* [Most] iz leta 1925 se Széchenyi pritožuje nad tem, da so Madžari »kadili in pljuvali«. Hercegov Széchenyi na vprašanje, ali naj spregleda takšne malenkosti, odgovori: »To niso malenkosti. Dokazujejo, da našim ljudem primanjkuje samospoštovanja in spoštovanja do sočloveka.«⁵⁶ Hercegov namišljeni pogovor je delno temeljil na dejstvih. Széchenyi je bil znan po tem, da mu »ni bilo mar za obnašanje

in nesramnost« svojih sodobnikov,⁵⁷ in je v pismu madžarski grofici iz leta 1829 zapisal: »Korak za korakom in z veliko previdnosti odpravljam pedsodke naših rojakov. Zagotavljam vam, da sem nekatere že pripravil do tega, da so prenehali pljuvati po preprogi.«⁵⁸

Széchenyijev globok vpliv na sodobnike ni nikjer bolj viden kot pri njegovem slavnem varovancu, mlajšem Miklósu Wesselényiju. Wesselényi in Széchenyi sta se sprva spoprijateljila zaradi skupnega zanimanja za lov in gimnastiko, vendar je Széchenyi po besedah sodobnega biografa spoznal, »da Wesselényi kljub veliki nadarjenosti o svetu ni vedel kaj prida«, zato mu je omogočil skupni obisk Anglije.⁵⁹ Med potovanjem sta se zabavala s preizkusi vzdržljivosti; dogovorila sta se, da bosta jedla samo kruh in mleko, da bi ugotovila, kdo bolje prenaša naporno potovanje. Tekmovanje se je na zadovoljstvo obeh končalo z neodločenim izidom: Széchenyi je lahko potoval dlje, Wesselényi pa je bolje prenašal lakoto. Széchenyi je Wesselényiju predstavil širni svet in ga obrusil, da je postal uglajen in prefinjen. Wesselényi ni nikoli postal tako svetovljanski ali uglajen kot njegov mentor in se je v Parizu in Londonu »počutil nelagodno«. Kljub temu je svoj odnos s Széchenyijem opisal kot odnos med učencem in učiteljem.⁶⁰

Wesselényi je na koncu bolj cenil izobraženost kot telesne attribute, ki jih je poosebljal njegov oče. Skoraj desetletje po razpadu prijateljstva s Széchenyijem so Wesselényijeve pripombe o reformi madžarske aristokracije spodbujale manj fizično moškost, hkrati pa ponovno ponazarjale madžarsko težnjo po zlitju nacionalnega z aristokratskim.

»Kdor je v prejšnjih časih Turkom sekal glave z močno roko in se je izkazal s pogumom, je bil povzdignjen v višji stan, tj. uvrstil se je med nosilce privilegijev. – Takrat je bilo to koristno, saj je domovina potrebovala močne roke in pogum. Ta hip

⁵³ Széchenyi, *Hitel*, 67–69, glej tudi Lampland, »Family Portraits: Gendered Images of the Nation in Nineteenth-Century Hungary«, 293.

⁵⁴ Széchenyi, *Nehany szo a' loverseny Körül*, 183; Széchenyi, *Einges über Ungarn*, 184.

⁵⁵ Elias, *Über den Prozess der Zivilisation*; Elias, *The History of Manners*.

⁵⁶ Povzeto po Sisa, *The Spirit of Hungary*, 135.

⁵⁷ Barany, Stephen Széchenyi and the Awakening of Hungarian Nationalism, 99.

⁵⁸ Barany, Stephen Széchenyi and the Awakening of Hungarian Nationalism, 173.

⁵⁹ Kemény »Die Beiden Wesselényi«, 92; glej tudi Wesselényi, Baró Wesselényi Miklós útinaplója, 1821–22.

⁶⁰ Wurzbach, *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich*, 55:155; Kemény, »Die Beiden Wesselényi«, 94.

*pa najbolj potrebujemo razumne glave in modrost. Ogrska se bo upravičeno imenovala domovina modrosti in izobraženosti, ko bo izobraženost pogoj ... za uveljavljanje državljanskih pravic. Šele takrat bomo imeli pravo aristokracijo».*⁶¹

Wesselényi se je na potovanju po Britaniji zavedel pomena trgovine, industrije in izumov. Želel je spodbuditi industrializacijo Ogrske in se zavedal, da je za to potrebna družbena preobrazba. Ker je madžarska družba potrebovala izobražene moške, je Wesselényi spodbujal moškost izobraženosti.

Prizadevanja za promocijo prefinjene moškosti v 40. letih 19. stoletja so pritegnila pozornost tujih opazovalcev. Avstrijski pisatelj Albert Hugo je »barona B. W.« označil za »imenitnega mladeniča, ki je večkrat izkazal svojo srčnost in domoljubje«. Svojo naklonjenost napredku je baron izrazil tudi z usvajanjem različnih socialnih veščin: Hugo je izjavil, da so »njegove manire na pol poti med preprostim poštenim Madžarom iz starih časov in gizdalinom našega stoletja».⁶² Vendar je bilo tudi doseganje »vmesne stopnje« dovolj, da so madžarske dame pridobili za domoljubne cilje, saj je baron »vedel, kako jih vpeljati v razvoj naroda, in je spretno izračunal, da bo dame najhitreje navdušil za domoljubje, če bo nacionaliziral njihove užitke, npr. ples«. Potreba nacionalnega bratstva, da zapeljuje ženske, nam morda v novi luči prikaže domoljubne ples, ki so, kot je v odličnem članku pokazal Robert Nemes, doživeli razcvet v obdobju reform.⁶³

O naraščajočem pomenu izobraženosti in prefinjenosti priča tudi znani dogodek iz kariere glasbenika Ferenc [Franz] Liszta. Liszt se je rodil v Raidingu [Doborjānu, ki je danes na Gradiščanskem], večino življenja pa je preživel zunaj Ogrske. Po katastrofalnih poplavah leta 1838, med katerimi si je Wesselényi mlajši prislužil večno slavo, se je Liszt vrnil na rodno Ogrsko, kjer je imel šest dobrodelnih koncertov. Madžarsko občinstvo je bilo navdušeno nad vrnitvijo svojega čudežnega dečka.

V Pozsonyju [danes Bratislava, Slovaška] in Pešti so ga pozdravile navdušene množice, vseh šest koncertov pa je bilo razprodanih.⁶⁴ Ob koncu zadnje predstave 4. januarja 1840, med katero je Liszt igral madžarske ples, je na oder stopil grof Leó Festetics, predsednik Glasbenega društva Pest-Buda, Lisztov prijatelj in tudi sam manj pomemben skladatelj,⁶⁵ in glasbeniku izročil ceremonialni meč, posut z dragim kamenjem. Ker je bilo navadnim ljudem prepovedano nositi orožje, je bil Liszt z darilom simbolično povzdignjen v plemiški stan. Skladateljevi oboževalci so osem dni zatem tudi uradno, čeprav neuspešno, zaprosili kralja, da bi Liszt prejel plemiški patent.⁶⁶ Liszta je Festeticsova veličastna gesta presenetila in ganila do solz, ki jih ni skrival. Ko pa se je ponovno zbral, je Liszt spregovoril o spremembah madžarske nacionalne moškosti:

*»Ta meč, ki so ga tako odločno vihteli med obrambo naše države, je ta hip v šibkih in miroljubnih rokah. Mar ni to simbol? Ali se ne zdi, gospodje, da Ogrska, ki se je na številnih bojiščih ovenčala s slavo, danes od umetnosti, literature in znanosti, prijatelj miru, zahteva novo slavo? Ali nam to ne govori, gospodje, da imajo tudi inteligentni in podjetni ljudje med vami plemenito nalogo, visoko poslanstvo, ki ga morajo izpolniti?»*⁶⁷

Odzivi na Lisztovo simbolno plemenitenje iz tujine poudarjajo nenavadno povezavo med plemstvom in nacionalnostjo v ogrskem kraljestvu. Madžarski domoljubi-aristokrati so se imeli za narod tudi zato, ker so bili pripravljeni medse sprejeti izobražence in nadarjene ljudi. Nasprotno pa so francoski patrioti po Emmanuelu Sieyèsu narod opredelili kot nasprotje aristokracije.⁶⁸ Festeticsova gesta je bila za francosko javnost nesmiselna, in satirična revija *Miroir Drolatique* je 8. julija 1842 Liszta zasmehovala, ker je sprejel to čast: »kljub

⁶¹ Wesselényi, Szózat a magyar és szláv nemzetiség ügyében, 297-294; Wesselényi, Eine Stimme über die ungarische und slawische Nationalität, 203; Wurzbach Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich, 55:155.

⁶² Hugo, Croquis aus Ungarn, 194.

⁶³ Nemes, »The Politics of the Dance Floor: Culture and Civil Society in Nineteenth Century Hungary«.

⁶⁴ Legány Franz Liszt: Unbekannte Presse und Briefe aus Wien, 108-09; Erdélyi Híradó, 20. januar 1840, str. 21; Allgemeine Theaterzeitung, 4. april 1846.

⁶⁵ Eckhardt, Franz Liszt's Music Manuscripts in the National Széchényi Library, 198-99)

⁶⁶ Legány, »Liszt in Hungary«, 10.

⁶⁷ Walker, Franz Liszt: The Virtuoso Years, 1:325-26; Schober, Briefe über Liszt's Aufenthalt in Ungarn, 40-43.

⁶⁸ Sieyès, Qu'est-ce que le Tiers-État? glej tudi Sewall, A Rhetoric of Bourgeois Revolution: The Abbé Sieyès and What is the Third Estate?

Francoska karikatura, ki se norčuje iz Liszta in njegovega meča (*La Vie Parisienne*, 3. april 1886)

velikemu meču vemo, da je ta junak ... pokončal samo klavirje».⁶⁹

Liszt je svoje domoljubje vse življenje izražal skozi svojo glasbeno nadarjenost. Novembra 1873 je grofu Gyuli Andrásyju, nekdanjemu ministrskemu predsedniku, ki je takrat opravljal funkcijo zunanjega ministra habsburškega cesarstva, ponudil skladbi na podlagi pesmi *Szózat* Mihályja Vörösmartyja in *Himnusz* Ferenca Kölcseya, ki sta bili obe državni himni.⁷⁰ Februarja 1875 je Andrásy ob naslednjem obisku Ogrske, tako kot pred njim Festetics, obljubil, da bo Liszta povzdignil v plemiški stan: »Rodil si se kot Madžar in ves svet te ceni ... to je glas ljudstva, ki ga bom razlagal njegovemu veličanstvu ... da ti podeli primeren naslov».⁷¹ Dejansko je cesar Liszta plemenitil že leta 1859, vendar je Liszt plemiški naziv prenesel na svojega bratranca; Pauline Pocknell domneva, da so bili »Lisztu vseč le stari plemiški naslovi».⁷²

V madžarskem kontekstu je bila Lisztova moškost prav tako nova kot njegov plemiški stan. Veliki glasbenik se ni ponašal ne z atletsko postavo ne z brki. Kljub temu je Lisztova izjemna glasbena nadarjenost odtehtala njegove druge šibkosti, tudi zato, ker je pritegnila množice oboževalk.⁷³ Dana Gooley poroča, da so bile na Lisztovih koncertih »prve vrste sedežev v koncertni dvorani običajno rezervirane za ženske».⁷⁴ Na njegovih koncertih v Pešti so se ob klavirju gnetle ženske; *Erdélyi Híradó* je zapisal, da je požel »bolj živahen aplavz od dam kot od gospodov».⁷⁵ Lisztova privlačnost med ženskami je neizpodbitno dokazovala njegovo sposobnost zapeljevanja, ki je bila sama po sebi oblika domoljubne moškosti. Morda so Bárdyjevi memoari molčali o ženskah, ker njegova bolj tradicionalna fizična moškost ni zahtevala spolne potrditve.

Liszt je svojo madžarsko moškost pokazal tudi s kajenjem cigar. Kajenje tobaka je konec 18. stoletja

⁶⁹ Pourtalès, *Franz Liszt (L'homme d'Amour)*, 87.

⁷⁰ La Mara, *Franz Liszts Briefe*, 8:270.

⁷¹ La Mara, *Franz Liszts Briefe*, 7:9.

⁷² Pocknell, *Franz Liszt and Agnes Street-Klindworth*, 160.

⁷³ Gooley, *The Virtuoso Liszt*, 211-14; Deaville, »The Politics of Liszt's Virtuosity: New Light on the Dialectics of a Cultural Phenomenon«, 126-30.

⁷⁴ Gooley, *The Virtuoso Liszt*, 139.

⁷⁵ *Erdélyi Híradó*, (27. januar 1840), 29.

postalo pomemben simbol madžarskega domoljuba. Tobak je imel prvotno domoljubni značaj iz gospodarskih razlogov: visoki izvozni davki so preprečevali izvoz tobaka, kar je predstavljalo resno težavo za madžarske zemljiške posestnike, ki so večinoma gojili tobak. Sčasoma je tobak postal tako pomembno vprašanje, da je kajenje postalo simbol nacionalne solidarnosti. Károly Kisfaludy je leta 1828 zapisal, da ne more izraziti vseh svojih čustev do »pravega Madžara [lelkes Magyar]«,

De felcsapván jobbjával, Megkinálom pipával.
A mu z veseljem sežem v roko, in ponudim pipo.

Kisfaludy je tobak uporabil tudi proti pomehkužencu in gizdalinu, ki zanj ni bil *lelkes Magyar*:

Ha egy úrfi, pézsmán hízott
Ko gospodič, po mošusu cel smrdeč,

Felfürtözött üres kép,
kodravih las, s pogledom praznim,

Szűk elméjű, de elbízott,
pameti bolj kratke, a nadut,

Nagy gögösen hozzám lép,
ošabno mi pristopi,

[...]

Fegyver leszen pipámból,
Moja pipa se takrat v orožje spremeni,

Kifüstölöm szobámból.
in ga z dimom iz moje sobe prepodi.

Po mnenju Kisfaludyja je kajenje tobaka simboliziralo bratstvo med možmi, ki so ustrezali nacionalnemu idealu moškega.⁷⁶

Med Madžari so strastni kadilci prihajali iz vseh družbenih slojev. V devetnajstem stoletju je Ogrska porabila za tretjino več tobaka na prebivalca od habsburškega povprečja, v letih 1837, 1851, 1880 in 1900 je bila poraba na prebivalca v Ogrskem za 38%, 33%, 42% in 45% večja od porabe na prebivalca v celotni monarhiji.⁷⁷ Ameriški popotnik Charles Loring Brace, ki je državo obiskal leta 1851, je tobak

opisal kot »nacionalno razvado«,⁷⁸ ki presega socialne razlike. Kljub temu je ogrski dopisnik londonske revije *Cornhill Magazine* komentiral madžarsko tobačno kulturo in pripisal domoljubnemu kajenju tudi aristokratsko razsežnost:

»Mimogrede velja omeniti, da je pri kajenju Nemec za Angleža to, kar je Madžar za Nemca. Menim, da ga ni kraja – ne vem, ali so cerkve izjema –, ki bi bil varen pred tobakom. Nekateri navdušenci si menda dajo v usta prižgano pipo, še preden se zjutraj zbudijo, da lahko že vstanejo s prijetnim okusom v ustih.«⁷⁹

Da bi lahko kadili kot najbolj tipični Madžar, je bilo očitno treba imeti služabnika, ki je prižgal pipo.

Madžarske sanjsko razkošje (Jókai 1861: 66).

Domoljubno kajenje je poudarjalo tudi moškost madžarskega javnega življenja, saj spodobne ženske v devetnajstem stoletju niso kadile. Biologija je večini žensk onemogočala, da bi jim zrasli domoljubni brki, kajenje domoljubnih cigar pa jim je preprečevala kultura. Kajenje v enaki meri kot urejeni brki simboliziralo narodno bratstvo, kot ga je določal »gentlemanski dogovor«.

Ker so morali biti v skladu z gentlemanskim dogovorom madžarski moški uspešni pri ženskah, je kajenje predstavljalo problematičen simbol nacionalne moškosti, zlasti za liberalne domoljube, ki so spodbujali prefinjeno moškost. Elitnim ženskam se je ta navada navadno zdela odvrtna. Paget,

⁷⁶ Glej Bitnicz Magyar nyelvtudomány, 173-74; Pálffy, In *Prise of Pipe Smoking*.

⁷⁷ Sandgruber, *Die Anfänge der Konsumgesellschaft*, 213)

⁷⁸ Brace, *Hungary in 1851, with an Experience of the Austrian Police*, 267, 370.

⁷⁹ »Transylvania«, *Cornhill Magazine* (november 1866), 569.

sam nekadilec, ki je trpel zaradi gostega dima v nacionalnih klubih, je poskušal madžarske dame prepričati, da je »le od njih samih odvisno, ali bodo kajenje in podobne ogabnosti iz svojih salonov izgnale, kadarkoli se jim bo zljubilo«. Ženske so Pagetu povedale, da bi madžarski moški »v vsakem trenutku raje uporabljali svoje pipe kot naše salone; poleg tega bi bila ženska, ki bi poskusila kaj takega, izpostavljena vseh vrstam zanemarjanja in žalitev«. ⁸⁰ Tudi Julia Pardoe, še ena angleška popotnica, je madžarske kadilske navade označila kot »madež na nacionalnem značaju«. ⁸¹ Széchenyi se je očitno strinjal s tem, da je treba kajenje omejiti in hkrati spodbujati moškost prefinjenosti: »Od naših lepotic ne moremo pričakovati, da si želijo biti v družbi domoljuba, ki bi jih obiskal v zamaščenih škornjih in napolnil hišo z dimom iz pipe«. ⁸²

Széchenyijeve ideje so vplivale na naslednje generacije madžarskih mislecev. V madžarskem lep-slovju so elitni moški prikazani kot kadilci, ampak če so lepo vzgojeni, ne kadijo v bližini žensk. V Jókaijevem delu *Nincsen ördög* je pripovedovalec naprošen, da obišče grofico v drugi sobi, in pripoveduje: »Moral sem upoštevati njeno vljudno prošnjo, zato sem odvrnil cigaro, se priklonil [...] in sledil služabniku«. Kasneje v romanu aristokratski zlobnež puha dim skozi odprto okno, da bi pokazal obzirnost do svoje tete, vendar si junak misli: »Še vljudneje bi bilo, če sploh ne bi kadil«. ⁸³ Oba primera ponazarjata družbeni elitizem madžarskega domoljubja, vendar je Jókai drugje domneval, da je imelo kajenje vlogo pri dvorjenju v nižjih razredih. V svojem romanu *Az Arany ember* (Človek z zlatim dotikom) iz leta 1872 opisuje pripovedno osebo, ki si »prižge pipo, kot to stori podeželan, ko dvori kmečkemu dekletu«. ⁸⁴

Ideja, da bi se morali prefinjeni moški vzdržati kajenja, vsaj v bližini žensk, kaže na povezavo med kajenjem, telesno moškostjo in moškim tovarištvom. Iz več virov je razvidno, da so Madžari

kajenje dosledno povezovali s pogumom, brezbriznostjo do smrti in drugimi borbenimi vrlinami. Oglejmo si pogovor med Hectorjem Berliozom in madžarskim častnikom iz leta 1845, ko njuna kočija obtiči v poplavnih vodah Donave:

»Kapitan, sem rekel.

»Prosim?»

»Se ne bojite, da se bomo utopili?»

»Da, gospod, se! Izvolite cigaro!«

Nemadžara Berlioz je častnikova »nezaslišana hladnokrvnost« spravljala ob pamet. ⁸⁵ Šest let pozneje je propagandistični opis revolucije leta 1848 trdil, da se je neki polkovnik Auer, ki je skušal preprečiti, da bi Széchenyjev verižni most padel v avstrijske roke, s pomočjo cigare postal utelešenje madžarskega narodnega mučenika: »Z namenom, da se poslovi v velikem slogu, ko je položaj postal izgubljen, je frčnil svojo cigaro v sod z razstrelivom, povezan z mino pod mostom«. ⁸⁶ Več kot pol stoletja kasneje je madžarski vojak, ki je v prvi svetovni vojni izgubil dva prsta, novinarju, ki je obiskal njegovo bolnišnico, nonšalantno povedal, da »še vedno lahko počne dvoje stvari, ki sta zares pomembni: si prižiga cigarete in strelja«. ⁸⁷

Herojske asociacije tobaka so nežnim Madžarom morda omogočile, da so nadomestili svoje pomanjkanje fizične moči. Krúdy je opisal opremo »gizdalina, ki je želel pritegniti pozornost« v budimpeštanskem nočnem življenju: »debela cigara, cigarete iz vzhodnih dežel in za mizo čudovito dekle«. ⁸⁸ Madžarski igralec Béla Lugosi, ki je pred odhodom v Hollywood nastopal na budimpeštanskih odrih, je bil strasten kadilec in je imel veliko zbirko pip. ⁸⁹ Tudi Liszt je veliko kadil in je med bivanjem v Weimarju naročal na tisoče cigar. ⁹⁰ Izjemni Liszt je bil kljub kajenju velik lomilec ženskih src: neka njegova posebej velika oboževalka

⁸⁰ Paget, *Hungary and Transylvania*, 1:271-73.

⁸¹ Pardoe, *The City of the Magyar, or Hungary and her Institutions in 1839-40*, 1:25.

⁸² Széchenyi, *Hitel*, 67-69, glej tudi Lampland, »Family Portraits: Gendered Images of the Nation in Nineteenth-Century Hungary«, 293.

⁸³ Jókai, *Dr. Dumany's Wife* [prevod *Nincsen ördög*], 47, 227.

⁸⁴ Jókai, *The Man with the Golden Touch* [prevod *Az Arany ember*], 214.

⁸⁵ Newmann, *Memoirs of Hector Berlioz: From 1803 to 1865*, 384.

⁸⁶ Anon., *Kossuth and the Hungarian War*, 167.

⁸⁷ Dezaffe-Lindheim, »Schwester Gina«, 1.

⁸⁸ Bárti, *Krudy's Chronicles: Turn-of-the-Century Hungary in Gyula Krúdy's Journalism*, 43.

⁸⁹ Rhodes, *Lugosi: His Life in Films, on Stage, and in the Hearts of Horror Lovers*, 30.

⁹⁰ Newmann, *The Man Liszt*, 92; Kobbé, *The Loves of Great Composers*, 62, 67.

je okrog vratu nosila medaljon, posut z dragim kamenjem, na katerem sta bili začetnici »F. L«, v njem pa je bil shranjen Lisztov cigarski ogorek.⁹¹

Domoljubni pomen tobaka in brkov razkrivajo pomen moškosti za madžarski nacionalizem, saj oboje simbolizira izključenost žensk iz narodnega bratstva. Če je bilo pričakovano, da bodo pripadniki naroda kadili in si pustili rasti brke, ženskam pa je bilo to prepovedano ali onemogočeno, je odgovor na vprašanje Pateman: »Ali je lahko žensko telo del [...] bratskega političnega telesa?«,⁹² preprosto: »Ne«. Medtem ko so se ideje o moškosti v obdobju reform razvijale, so temeljni premise gentlemanskega dogovora ostale nespremenjene: tako za konservativce kot za liberalne reformatorje je narod ostal bratska skupnost.

Vsakodnevno izražanje madžarskega domoljublja je kazalo tudi na spolni značaj narodnega bratstva in gentlemanskega dogovora, ki je bil podlaga zanj. Pravi Madžar je moral za svojo stvar zapeljati žensko, ki je brke povezovala z bojem, ti pa so jo domnevno privlačili kot simbol moškosti. Cigare pa so domoljubni pomen pridobile iz ekonomskih razlogov in so se za problematičen nacionalni simbol izkazale s seksualne perspektive. Ker ženske niso marale cigar, so madžarski liberalci v okviru širših prizadevanj za spodbujanje moškosti, ki temelji na izobraženosti in prefinjenosti, uvedli določene prepovedi kajenja v njihovi prisotnosti.

»Gentlemanski dogovor« sem predlagal kot nacionalistično protiutež »spolni pogodbi« Carole Pateman. Glede na aristokratske težnje madžarskih domoljubov se zdi izraz še posebej primeren za analizo madžarske domoljubne domišljije. Za opis nacionalne domišljije v bolj egalitarni družbi je verjetno manj primeren. Ne glede na to, kateri izrazi so najprimernejši v določenem času in prostoru, pa si analiza Carole Pateman, po kateri si moški prek družbe urejajo svoj spolni dostop do žensk zasluži nadaljnjo pozornost raziskovalcev nacionalizma. Njena spoznanja je mogoče razširiti prek pogodbene teorije na nacionalno domišljijo na splošno.

Prevod iz angleščine: Simon Zupan

⁹¹ Walker, *Franz Liszt: The Virtuoso Years*, 1:372.

⁹² Pateman, *Disorder of Women*, 50.

Viri in literatura

- Anon. 1851. *Kossuth and the Hungarian War: Comprising a Complete History of the Late Struggle of the Hungarians for Liberty*. Philadelphia: Peck and Bliss.
- Bak, János, Péter Banyo, Martyn Rady. 2005. *The Laws of the Medieval Kingdom of Hungary*. Budapest: CEU Press.
- Ballagi, Mór. 1855. *Magyar példabeszédek, közmondások és szójárások gyűjteménye*. Pest: Gustáv Heckenast.
- Barany, George. 1968. *Stephen Széchenyi and the Awakening of Hungarian Nationalism*. Princeton: Princeton University Press.
- Barany, George. 1969. »Hungary: From Aristocratic to Proletarian Nationalism«. V *Nationalism in Eastern Europe* ur. Peter Sugar, Ivo Lerderer, 99-120. Seattle: University of Washington Press.
- Bárdy de Kovatsi, Rudolph. 1855. *A Hungarian Exile in Italy, Hungary and Turkey*. Rochester: Lee, Mann and co.
- Bátki, John. 2000. *Krudy's Chronicles: Turn-of-the-Century Hungary in Gyula Krúdy's Journalism*. Budapest: CEU Press.
- Bitnicz, Lajos. 1837. *Magyar nyelvtudomány*. Pest: Trattner-Károly.
- Brace, Charles Loring. 1853. *Hungary in 1851, with an Experience of the Austrian Police*. New York: Charles Scribner.
- Csaky, Moritz. 1882. »'Hungarus' oder 'Magyar,' Zwei Varianten des ungarischen Nationalbewusstseins zu Beginn des 19. Jahrhunderts«, *Annales: Sectio Historica*, 22:71-84.
- Czuczkor, Gergely. 1925. *Arany János Összes költői művei*. Budapest: Franklin, 1925.
- Deák, Ágnes. 1999. »Miklós Wesselényi on the Future of the Habsburg Empire and Hungary«. In *Geopolitics in the Danube Region: Hungarian Reconciliation Efforts, 1848-1998*, ur. Ignác Romsics, Béla Király, 21-40. Budapest: Central European University Press.
- Deaville, James. 2003. »The Politics of Liszt's Virtuosity: New Light on the Dialectics of a Cultural Phenomenon«. V *Liszt and the Birth of Modern Europe*, ur. Michael Saffle, Rossana Dalmonte, 115-42. Hilsdale NY: Pendragon Press.

- Dénes, Iván Zoltán.** 2006. *Liberty and the Search for Identity*. Budapest: CEU Press.
- Dezaffe-Lindheim, Ilda.** 1915. »Schwester Gina«. *Pester Lloyd* (10. julij), 190:1.
- Eckhardt, Mária.** 1986. *Franz Liszt's Music Manuscripts in the National Széchényi Library*. Budapest. New York: Pendragon Press.
- Elias, Norbert.** 1969. *Über den Prozess der Zivilisation*. Frankfurt: Suhrkamp.
- Elias, Norbert.** 1978. *The History of Manners*. New York: Pantheon.
- Fónagy, Zoltán.** 1999. »Miklós Wesselényi«. V *Hungarian Liberals*, ur. András Gerő, 231-42. Budapest: Új mandátum könyvkiadó.
- Fónagy, Zoltán.** *Wesselényi Miklós*. Budapest: Új mandátum könyvkiadó, 1998.
- Gellner, Ernst.** 1983. *Nations and Nationalism*. Oxford: Blackwell.
- Gooley, Dana.** 2004. *The Virtuoso Liszt*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Gvadány, József.** 1790. »Egy Falusi nótárius budai utazása«. Bratislava: J. Horvát.
- Herczeg, Ferenc.** 1925. *A híd*. Budapest: Singer és Wolfner.
- Herman, Ottó.** 1906. »A Magyar Bajusz«. *Magyar Nyelv*, (januar), 2:30-33.
- Hugo, Albert.** 1843. *Croquis aus Ungarn*. Leipzig: Wigand, 1843.
- Ichijo, Atsuko,** Gordana Uzelac. 2005. *When is the Nation? Towards an Understanding of Theories of Nationalism*. London: Routledge.
- Ives, Margaret.** 1979. *Enlightenment and National Revival: Patterns of Interplay and Paradox in Late 18th Century Hungary*. Ann Arbor, Michigan: University Microfilms.
- Jókai, Mór.** 1861. *Kakas Márton naptára*. Budapest: Landerer and Heckenast.
- Jókai, Mór.** 1884. *A lőcsei fehér asszony*. Budapest: Révai Testvérek.
- Jókai, Mór.** 1891. *Dr. Dumany's Wife* [prevod *Nincsen ördög*]. New York: Doubleday.
- Jókai, Mór.** 1897. *Jókai Mór Összes művei*. Budapest: Nemzeti.
- Jókai, Mór.** 1963. *The Man with the Golden Touch* [prevod *Az Arany ember*]. Budapest: Corvina.
- Kádár, Judit.** 1989. »Perspectives on Commercial and Political Relations between Britain and Hungary as seen by English Travelers in the 1850s«. *Hungarian Studies*, 5:9-20.
- Károlyi, Ede.** 1860. "A nemzeti divat érdekében." *Divatcsarnok*, 4: nepaginirano.
- Kemény, Siegmund.** 1852. »Die Beiden Wesselényi«. V *Ungarns Rendner und Staatsmänner*, ur. Anton Csengery, 37-48. Leipzig: Fr. Manz.
- Kobbé, Gustav.** 1904. *The Loves of Great Composers*. New York: Thomas Crowel.
- Kölcsey, Ferencz.** 1848. *Kölcsey Ferencz Naplója, 1832-33*. Budapest: Dobrossi.
- Kürti, László.** 1999. »Eroticism, Sexuality and Gender Reversal in Hungarian Culture«, v *Gender Reversals and Gender Cultures: Anthropological and Historical Perspectives*, ur. Sabrina Ramet, 148-163. London: Routledge.
- Kürti, László.** 2001. *The Remote Borderland: Transylvania in the Hungarian Imagination*. Albany: SUNY Press.
- Lafferton, Emese.** 2007. »The Magyar Moustache: The Faces of Hungarian State Formation, 1867-1918«. *Studies in History and Philosophy of Biological and Biomedical Sciences*, 38:708.
- La Mara [Ida Maria Lipsius],** 1893-1905. *Franz Liszts Briefe*. Leipzig: Breitkopf und Härtel.
- Lampland, Martha.** 1994. »Family Portraits: Gendered Images of the Nation in Nineteenth-Century Hungary«. *East European Politics and Societies*, 8:287-316.
- Lawrence, Paul.** 2005. *Nationalism: History and Theory*. New York: Pearson Education.
- Legány, Desző.** 1984. *Franz Liszt: Unbekannte Presse und Briefe aus Wien, 1822-1886*. Vienna: Hermann Böhlau.
- Legány, Dezső.** 1998. »Liszt in Hungary«, v *Liszt and his World*, ur. Michael Saffle, 3-16. Hilsdale, NY: Pendragon Press.
- Lungerhausen, Matthew.** 2004. *Visual Culture, Modernity, and Nation Building: The Case of Photography in fin-de-siècle Hungary*, University of Minnesota, PhD dissertation.
- MacCannel, Juliet Flower.** 1991. *The Regime of the Brother: After the Patriarchy*. London, New York: Routledge.
- Manherz, Karl.** 2000. *Volkstracht der Ungarndeutschen* (Budapest: Germanistisches Institut, Pytheas).
- McCagg, William.** 1972. "Hungary's 'Feudalized' Bourgeoisie." *Journal of Modern History* (March) 44:65-78.

- Mednyánszky, Sándor.** 1856. *Rural and Historical Gleanings from Eastern Europe*. London: Darton and co.
- Nemes, Robert.** 2001. »The Politics of the Dance Floor: Culture and Civil Society in Nineteenth Century Hungary«. *Slavic Review* (Winter), 60:802-23.
- Newmann, Ernst.** 1932. *Memoirs of Hector Berlioz: From 1803 to 1865*. New York: Knopf, 1932.
- Newman, Ernest.** 1970. *The Man Liszt*. New York: Taplinger.
- Özkırımlı, Umut.** 2000. *Theories of Nationalism*. New York: St. Martin's Press.
- Paget, John.** 1834. *Hungary and Transylvania*. London: John Murray.
- Pálffy, Stephen.** 1995. *In Praise of Pipe Smoking*. <http://www.users.zetnet.co.uk/spalffy/pipa.htm>, dostop: 15. marec 2005.
- Pardoe, Julia.** 1840. *The City of the Magyar, or Hungary and her Institutions in 1839-40*. London: George Virtue.
- Pateman, Carole.** 1988. *The Sexual Contract*. Stanford: Stanford University Press (slovenski prevod: Pateman, Carole. 2016 [1988]. *Spolna pogodba*. 1. izd., (prev. Urban Tarman, Ksenija Zubković). Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete).
- Pateman, Carole.** 1989. *Disorder of Women: Democracy, Feminism and Political Theory*. Stanford: Stanford University Press.
- Patterson, Arthur.** 1869. *The Magyars: Their Country and Institutions*. London: Smith, Elder and co.
- Phillips, Anne.** 1991. *Engendering Democracy*. Cambridge: Blackwell.
- Pocknell, Pauline.** 2000. *Franz Liszt and Agnes Street-Klindworth: A Correspondence*. Stuyvesant: Pendragon.
- Pogány, Ágnes.** 2006. »Wirtschaftsnationalismus in Ungarn im 19. und 20. Jahrhundert«. v *Für eine nationale Wirtschaft*, ur. Ágnes Pogány, Eduard Kubů, Jan Kofman, 11-71. Berlin, BVW.
- Pourtales, Guy de.** 1926. *Franz Liszt (L'homme d'Amour)*. New York: H. Holt.
- Rhodes, Gary.** 1997. *Lugosi: His Life in Films, on Stage, and in the Hearts of Horror Lovers*. Jefferson: McFarland.
- Sandgruber, Roman.** 1982. *Die Anfänge der Konsumgesellschaft*. Munich: Oldenbourg.
- Schober, Franz.** 1843. *Briefe über Liszt's Aufenthalt in Ungarn*. Berlin: Schlesinger, 1843.
- Sewell, William.** 1994. *A Rhetoric of Bourgeois Revolution: The Abbé Sieyès and What is the Third Estate?* Durham: Duke University Press.
- Sieyès, Emmanuel Joseph.** 1789. *Qu'est-ce que le Tiers-État?* Paris, n.p.
- Sisa, Stephen.** 1983. *The Spirit of Hungary*. Toronto: Rákóczi Foundation.
- Smith, Anthony.** 1971. *Theories of Nationalism*. London: Duckworth.
- Széchenyi, István.** 1830a. *Hitel*. Pest: Trattner-Károly.
- Széchenyi, István.** 1830b. *Kreditwesen*. Pest: Trattner-Károly.
- Széchenyi, István.** 1838. *Nehany szo a' loverseny Körül*. Pest, Heckenast.
- Széchenyi, István.** 1839. *Einges über Ungarn*. Pest: Heckenast.
- Szilágyi, Ferenc.** 1876. *Iffabb B. Wesselényi Miklós: Élet és korrajz*. Budapest: Akadémia.
- Takács, László, Ladislaus Takács.** 1934. *Der Ungar in der Welt*. Budapest: Vajna.
- Varga, János.** 1993. *A Hungarian Quo Vadis: Political Trends and Theories of the Early 1840s*. Budapest: Akadémia.
- Vörösmarty, Mihály.** 1906. *Lyrar és vegyes költeményei 1821-1855*. Budapest: Franklin Társulat.
- Walker, Alan.** 1983. *Franz Liszt: The Virtuoso Years*. Ithaca: Cornell University Press.
- Walker, Alan.** 1987. *Franz Liszt: The Virtuoso Years*, revised edition. Ithaca: Cornell University Press.
- Wesselényi, Miklós.** 1843. *Szózat a magyar és szláv nemzetiség ügyében*. Leipzig: Otto Wigand, 1843.
- Wesselényi, Miklós.** 1844. *Eine Stimme über die ungarische und slawische Nationalität* Leipzig: Wilhelm Vogel, 1844.
- Wesselényi, Miklós.** 1925. *Baró Wesselényi Miklós útinaplója, 1821-22*. Cluj: Kolszvár Concordia.
- Wohlthätiger Frauen-Vereine in Ofen und Pesth, 1817. *Verfassung*. Pest: Trattner.

Wurzbach, Constant. 1887. *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich*. Vienna: Hof- und Staatsdruckerei.

Zelovich, Kornél. 1999. »István Széchenyi: The Greatest Consultant Engineer of Hungary«. V *Britain and Hungary: Contacts in Architecture and Design* ur. Gulya Ernyey, 13-30. Budapest: Hungarian University of Craft and Design.

Časopisni članki

Erdélyi Híradó, (20. januar 1840), 21.

Erdélyi Híradó, (27. januar 1840), 29.

Miroir Drolatique (8. julij 1842).

»Divatcsöregetyü,« *Honderű* (7. januar 1843), 38-40.

Allgemeine Theaterzeitung (4. april 1846),

Pesti Divatlap (20. april 1848), 547.

»Transylvania« *Cornhill Magazine* (november 1866), 569.

Summary

The Nation as a "Gentleman's Agreement"

Masculinity and Nationalism in nineteenth-century Hungary

Carole Pateman's idea of the "sexual contract" can be adapted to study the nationalist imagination. If a society defined through a sexual contract is equated to the "civic nation," then the sexual basis of an "ethnic nation" might be called the "gentleman's agreement." The terms of the gentleman's agreement, while never articulated as clearly as the sexual contract, nevertheless reveal themselves in cultural practices.

Hungarians presupposed a nation consisting of ennobled men capable of seducing women to the "national brotherhood." In practice, national masculinity had little concrete content: various patriots declared Hungarian men uniquely chivalrous, or uniquely lacking in chivalry. Women, meanwhile, had a relationship with the nation only as daughters or wives of Hungarian patriots. The sexual subtext to national belonging explains much of the sexual double standard: Hungarian men who married foreign women won converts to the national cause,

Hungarian women who married foreign men became renegades.

Hungarian ideas about the nation evolved during the nineteenth century, and Hungarian ideals of masculinity also changed. As the biographies of Miklós Wesselényi senior and junior illustrate, a manliness of strength increasingly gave way to a masculinity of education or refinement. The patriotic enthusiasm for Franz Liszt also illustrates the possibility that the artist could become a national hero. Although the different types of masculinity implied different attitudes toward women, they both rested on similar cultural assumptions.

This article links the cultural history of Hungarian national masculinity to everyday practices. Travelers account, folk proverbs, and novels illustrate that patriotic Hungarians were expected to grow moustaches and smoke cigars. Both activities were highly gendered: women were not expected to have facial hair or smoke.

Keywords: nationalism, gender studies, Hungary, 19th century